

ЗМІСТ

Мędrzecki Włodzimierz OD NARODOWYCH NARRACJI O WOŁYNIU DO WSPÓLNEJ HISTORII WOŁYNIA W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM (ZAMIAST WPROWADZENIA)	5
Панишко Сергій АРХЕОЛОГІЧНІ ДЖЕРЕЛА У ВИВЧЕННІ СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ІСТОРІЇ ВОЛИНИ	13
Гудь Богдан ВІД ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ДО ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА: ДО ПРОБЛЕМИ ГЕНЕЗИ «ВОЛИНІ'43»	28
Добржанський Олександр ЛЕСЯ УКРАЇНКА І УКРАЇНСЬКА ГРОМАДСЬКІСТЬ БУКОВИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)	63
Філіпович Мирослава «ОКУПАЦІЯ» ЧИ «ПРИЄДНАННЯ» – НЕ З'ЯСОВАНІ ПОНЯТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ	77
Кучерепа Микола УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ТАБІР ВОЛИНИ У 1921–1939 РР.	97
Szumiło Mirosław UKRAIŃCY Z WOŁYNIA W SEJMIE I SENACIE RP PIERWSZEJ KADENCJI (1922–1927)	140
Cichoracki Piotr OBÓZ ZJEDNOCZENIA NARODOWEGO NA WOŁYNIU WOBEC PROBLEMATYKI UKRAIŃSKIEJ (1937–1939)	160
Калішук Оксана «СОКАЛЬСЬКИЙ КОРДОН» І УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВЗАЄМИНИ МІЖВОЄННОЇ ДОБИ	179

Разиграєв Олег ЛУЦЬКА В'ЯЗНИЦЯ У 1919–1939 РР.: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ОСОБОВИЙ СКЛАД	199
Gołdyn Piotr ADMINISTRACJA SZKOLNA NA WOŁYNIU W DWUDZIESTOLECIU MIĘDZYWOJENNYM	228
Durka Jarosław POLACY NA WOŁYNIU W ŚWIETLE SPRAWOZDAŃ WOJEWODY WOŁYŃSKIEGO Z 1939 ROKU	245
Libera Paweł WOŁYŃSKIE WĄTKI W BIOGRAFII JÓZEFA ŁOBODOWSKIEGO	260
Савчук Олег ВОЛИНСЬКЕ ВОЄВОДСТВО В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ДРУГОЇ РЕЧПОСПОЛИТОЇ	278
Смирнов Андрій СТАНОВЛЕННЯ АВТОКЕФАЛЬНОГО РУХУ НА ВОЛИНІ НА ПОЧАТКУ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ	300
Халак Надія ВОЛИНЬ ІНТЕРАКТИВНА: ЦИФРОВА ПЛАТФОРМА ДЛЯ ГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	314
Стрільчук Людмила ВІД ПРОМЕТЕЇЗМУ ДО СТРАТЕГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА: ПОЛЬСЬКІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ЩОДО УКРАЇНИ	326
Пасічник Юля ВОЛИНЬ У СУЧАСНІЙ МІЖДЕРЖАВНІЙ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВЗАЄМОДІЇ	351
Ярош Ярослав РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ ПАРТІЙ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ (2006–2015 РР.)	376

OD NARODOWYCH NARRACJI O WOŁYNIU DO WSPÓLNEJ HISTORII WOŁYNIA W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM (ZAMIAST WPROWADZENIA)

Rozdział historii Wołynia zachodniego w ramach Drugiej Rzeczypospolitej okazał się nadzwyczaj krótki. Zapoczątkowały go walki polsko ukraińskie w 1919 roku, ale decydujący wpływ miał przebieg wojny polsko bolszewickiej i kształt traktatu pokojowego podpisanego w Rydze 18 marca 1921 roku. Tym samym mieszkańcy regionu nie mieli żadnego wpływu na decyzję o zasadach podziału dawnej guberni wołyńskiej i włączenia jej zachodniej części w granice Drugiej Rzeczypospolitej. Zamknęły wydarzenia września 1939 roku, w wyniku których obszar województwa wołyńskiego przyłączony został do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, także wywołane decyzjami zapadającymi wysoko ponad głowami Wołyniaków, niezależnie od ich wiary i narodowości. Stuletnia rocznica zakończenia rywalizacji o Wołyń po pierwszej wojnie światowej skłania historyka do sformułowania pytania o to, jakie znaczenie w wielowiekowej historii tej ziemi odegrał ten krótki, niespełna dwudziestoletni okres. Wydaje się bowiem aż niewiarygodne, że pytanie to, nie uzyskało jak dotąd żadnej pogłębionej odpowiedzi.

Mędrzecki Włodzimierz – Habilitated doctor, professor, Institute of History of the Polish Academy of Sciences, wmedrzecki@ihpan.edu.pl.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2115-1452>

Менджецький Володімеж – Габілітований доктор, професор, Інститут історії Польської академії наук, wmedrzecki@ihpan.edu.pl.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2115-1452>

Właściwie aż do ostatnich lat badania historyczne nad Wołyniem międzywojennym pozostają bardzo mocno podporządkowane problematyce politycznej i narodowościowej. Historycy polscy, ukraińscy, jak żydowscy koncentrowali się dotychczas nad rekonstrukcją wołyńskiej historii „swojej” grupy narodowej. A więc Polacy pisali i piszą o historii państwa polskiego i jego instytucji w wymiarze wołyńskim, o polityce polskiej wobec Wołynia, Ukraińców na Wołyniu, czy w stosunku do prawosławia, o różnych grupach Polaków na Wołyniu (inteligencki, osadnikach wojskowych, duchownych etc.). Głównym polem ich zainteresowań jest ustalenie ile udało się zrobić w kontekście integracji Wołynia z pozostałymi częściami Polski Odrodzonej, jak przedstawiał się dorobek materialny i społeczny Polaków mieszkających na Wołyniu oraz poszukiwanie przyczyn braku poparcia dla państwowości polskiej ze strony obywateli innej, niż polska narodowości (głównie Ukraińców i Żydów). Nie bez winy jest w tym kontekście i autor niniejszego wystąpienia. Wydana w 2005 roku monografia poświęcona jest wyłącznie inteligencji polskiej, a nie w ogóle tej grupie społecznej na Wołyniu. Historycy ukraińscy starają się rekonstruować procesy zachodzące w okresie międzywojennym w łonie społeczności ukraińskiej. Przede wszystkim rozwój ruchu narodowego i świadomości narodowej, walkę o poszerzenie zakresu praw politycznych i obywatelskich, procesy ukrainizacji prawosławia, ale też rozwój konfliktów społecznych (zwłaszcza w kontekście polskiej dominacji politycznej i ekonomicznej) i tworzenie się ukraińskiego życia gospodarczego. Badacze żydowscy pozostają oddani studiom nad losami poszczególnych społeczności żydowskich od Równego, po Zofijówkę, a także aktywności żydowskich instytucji politycznych i kulturalnych.

Jednym z istotnych powodów tej sytuacji był radykalizm i uwarunkowania polityczne przełomu historycznego, jaki nastąpił jesienią 1939 roku. Po 17 września 1939 roku nowe władze nie były zainteresowane kontynuowaniem jakichkolwiek procesów społecznych, politycznych i ekonomicznych rozwijających się na terenie dotychczasowego województwa wołyńskiego. Niezależnie od deklarowanego wsparcia dla rozwoju nowoczesnego narodu ukraińskiego od pierw-

szych dni władzy rad rozpoczęto zwalczanie przejawów autentycznej emancypacji narodowej oraz represjonowanie autentycznych działań politycznych, społecznych i samorządowych. Skierowano ostre represje przeciwko siłom walczącym o ukrainizację Cerkwi prawosławnej. Także odziedziczona po dwudziestoleciu międzywojennym specyfika Wołynia w stylu życia jego mieszkańców, sposobach ubierania się, spędzania wolnego czasu etc. Zrobiono wszystko, by zniszczyć dotychczasowy model gospodarczy Wołynia. Przeprowadzona w kolejnych etapach kolektywizacja drobnego rolnictwa, połączona z etatyzacją wszystkiego poza nim sprawiła, że odrębna tożsamość gospodarcza Wołynia zachodniego została zniszczona i stał się on integralną częścią ekonomiki Ukrainy Radzieckiej.

Nowe władze dokonywały świadomego niszczenia materialnych śladów epoki międzywojennej – jak choćby w postaci niszczenia siedzib ziemiańskich, ale też śladów pod osadach rolnych, których właściciele zostali wymordowani, wysiedleni czy zmuszeni do wyjazdu, cmentarzy katolickich (np. w Łucku), czy rozbierania świątyń rzymskokatolickich, np. w Kowlu). W wyniku realnych przemian społecznych i politycznych, ale też za sprawą swoistej zмовы milczenia wokół międzywojennej historii Wołynia zachodniego zatarcie lub zapomnieniu uległo wiele, zwłaszcza niematerialnych elementów historycznego dziedzictwa dwudziestolecia międzywojennego.

W dużej mierze dlatego propagandzie i historiografii radzieckiej (ale też ukraińskiej spod sztandarów integralnego nacjonalizmu) łatwo było traktować okres międzywojenny na Wołyniu zachodnim jako czas z perspektywy regionu stracony – w którym aktywność narodu ukraińskiego sprowadzała się jedynie do doznawania wyzysku i represji ze strony Polski i Polaków. Natomiast aktywność polską ograniczać do zwalczania ukraińskiej walki rewolucyjnej i narodowo-wyzwoleńczej, prób polonizacji i katolicyzacji miejscowej ludności.

Polska historiografia z jednej strony borykała się z presją warunków politycznych, z drugiej pozostawała pod presją traumatycznych doświadczeń Polaków z okresu drugiej wojny światowej. W ostatnich latach epoki komunizmu i po 1989 roku historycy polscy koncentrowali się na mniej lub bardziej otwartej obronie dorobku

Drugiej Rzeczypospolitej, także na jej Ziemiach Wschodnich. Akcentowali, i często nadal akcentują, tendencje irredentystyczne i antypaństwowe w łonie mniejszości narodowych i szukali w nich usprawiedliwienia dla represyjnej polityki władz polskich. W tym ujęciu nierównoprawne traktowanie obywateli polskich innych, niż polska, narodowości tłumaczono jako formę koniecznej i uzasadnionej obrony polskiej racji stanu.

Współcześnie staje się coraz bardziej oczywiste, że historia międzywojennego Wołynia była czymś znacznie bogatszym i wieloaspektowym niż epizod w relacjach polsko-ukraińskich oraz etap komunistycznych działań w realizacji strategicznego celu włączenia tego obszaru w granice USRR. Wydaje się, że warto jest, choćby z uwagi na upływające od 1921 roku stulecie – zadać pytanie o znaczenie doświadczenia dwudziestolecia międzywojennego w historii zarówno Wołynia, jak Ukrainy.

Pytanie takie jest tym bardziej warte postawienia, że zagadnienie to praktycznie nie pojawiło się dotąd w historiografii. Nie udało się, przynajmniej dotychczas podjąć systematycznych studiów nad Wołyniem jako regionem, który współzamieszkiwały różne kategorie mieszkańców. W ten sposób historykom umyka podstawowy fakt, że nawet jeśli tworzące społeczeństwo Wołynia grupy mieszkańców pozostawały ze sobą na wielu płaszczyznach skonfliktowane – to jednak, niezależnie od wzajemnej niechęci, nawet wbrew swej woli współpracowały ze sobą na wielu płaszczyznach. Przede wszystkim, choć nie tylko, ekonomicznej. W pracach podejmujących problem stanu i historii rolnictwa bezwzględnie dominują aspekty polityczne i narodowościowe. Poziom gospodarowania i warunki życia wsi ukraińskiej przedstawiane są z reguły jako funkcja dyskryminacyjnej polityki państwa polskiego oraz wyzysku ze strony wielkich właścicieli ziemskich. Badaczy tego zagadnienia nie interesują rozmaite konteksty tworzące uwarunkowania sytuacji rolnictwa chłopskiego. Z najważniejszych wymienić trzeba punkt wyjścia – a więc stan gospodarczy całego regionu w momencie zakończenia działań wojennych oraz poziom pozostałych sektorów gospodarki. A zwłaszcza drobne handlu i rzemiosła – ściśle związanych z drobnotowarowym

rolnictwem. Do tego bliższe spojrzenie na sytuację większej własności ziemskiej pokazuje, że i ona reprezentowała bardzo niski poziom zaawansowania technologicznego i agronomicznego, a do tego ucierpiała w wyniku działań wojennych i rewolucyjnych nie mniej, niż wieś chłopska. Do tego trzeba jeszcze koniecznie dodać słabość ekonomiczną i zapóźnienie cywilizacyjne całego państwa polskiego. Dopiero po uwzględnieniu tych faktów właściwego wymiaru nabiera pytanie o to, jak mieszkańcy Wołynia, niezależnie od narodowości i wyznania, zawodu i pozycji społecznej radzili sobie z zapewnieniem materialnych podstaw egzystencji i przyszłości swych rodzin i co osiągnęli w perspektywie dwudziestolecia międzywojennego. Wydaje się, że mimo katastroficznych wizji kreowanych przez historiografię radziecką bilans międzywojnia nie była taki zły. Bezpośrednio przed wybuchem II wojny światowej poziom rolnictwa zarówno większej, jak i drobnej własności był wyraźnie wyższy, niż w 1913 roku. Radykalnie ograniczony został zasięg trójpolówki i ugorów, wzrósł przeciętny poziom plonów, wyraźnie poprawiła się jakość narzędzi rolniczych, podniósł poziom hodowli zwierząt. W latach pokrzysowych nastąpiło spore ożywienie inwestycji w i poza rolnictwem. Dało to poprawę na rynku pracy i zwiększyło dochody tych grup ludności, które utrzymywały się z pracy najemnej oraz członków rodzin rolniczych poszukujących dodatkowych dochodów poza rolnictwem.

Nie sposób kwestionować istotnych zmian społeczno-kulturowych, jakie zaszły na Wołyniu zachodnim w okresie międzywojennym. Druga Rzeczpospolita to nie tylko represyjna i zastawiona na polonizację polityka państwa, ale też przestrzeń kulturowa uczestnicząca w ogólnoświatowych przemianach europejsko-amerykańskiego kręgu kulturowego. Na mieszkańców Wołynia nieustannie, z roku na rok coraz mocniej oddziaływały wpływy nowoczesnej kultury masowej. Przede wszystkim za sprawą kina – w niemalym stopniu amerykańskiego i niemieckiego, ale też polskiego i radia – z nowoczesną muzyką rozrywkową i taneczną. Nowoczesne wzorce osobowe i obyczajowe propagowały też masowe wydawnictwa popularne i wielonakładowa prasa. Nie można też zapominać o wpływie szkoły powszechnej i średniej. Dzieci należące do tradycyjnych,

patriarchalnych rodzin chłopskich stykały się za pośrednictwem nauczycieli i podręczników ze światem, w którym relacje między płciami kształtowały się w oparciu o zasadę równości. Szkoła, kino i prasa rozpałała ambicje edukacyjne i dążenia do awansu społecznego i materialnego.

Brakuje także pogłębionych, rzetelnych badań nad procesami przemian szeroko rozumianej kultury politycznej na Wołyniu międzywojennym. Nie chodzi przy tym o kwestionowanie podstawowych ustaleń, które mówią o znacznych rozbieżnościach między formalnie obowiązującym łańdem prawnoustrojowym a praktykami życia społecznego – licznymi relikdami systemu stanowego, represyjnej polityce państwa wobec mniejszości narodowych, powszechnym łamaniem standardów demokratycznego państwa prawa, jakim deklarowała się Druga Rzeczpospolita etc. Wskazane i powszechnie dostrzegane negatywy nie powinny jednak przesłaniać faktu, że szereg elementów nowoczesnego, demokratycznego ładu prawnego przenikało na międzywojenny Wołyń. Bez tego nie do pomyślenia byłoby zorganizowanie kampanii wyborczej 1922 i 1928 roku, które przyniosły nie tylko sukces wyborczy kandydatom Bloku Mniejszości Narodowych ale stworzyły warunki do rozwoju całej sieci obywatelskich organizacji politycznych, społecznych i kulturalnych. Także w latach trzydziestych – mimo represji i ewidentnych ograniczeń procesy budowy społeczeństwa obywatelskiego na Wołyniu nie uległy zahamowaniu – czego dowodem mogły być choćby strajki rolne 1936 roku.

Już choćby trzy wskazane przykłady powinny wystarczyć dla uzasadnienia tezy, że na zachodnim Wołyniu w okresie międzywojennym rozgrywało się wiele ważnych zjawisk i procesów, które wychodziły poza granice sztywno określonej historii politycznej i narodowej, a które w istotny sposób wpływały na kształt stosunków społecznych tego regionu. Jest jeszcze jeden ważny argument przemawiający za taką hipotezą. A mianowicie wydaje się, że zróżnicowanie społeczne, cywilizacyjne i kulturowe guberni wołyńskiej w granicach 1914 roku było stosunkowo niewielkie. Tymczasem po 1939, aż do roku 1990, a nawet czasy obecne widoczny jest cały szereg odrębności charakte-